

О. Б. Яковіна

здобувач кафедри криміналістики та судової медицини
Національної академії внутрішніх справ

ПОБУДОВА СЛІДЧИХ ВЕРСІЙ ТА ПЛАНУВАННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ РОЗБОЇВ, УЧИНЕНИХ НЕПОВНОЛІТНІМИ

У статті визначено перелік типових версій, висуненню та перевірці яких необхідно приділити особливу увагу на початковому етапі розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми. Акцентовано увагу на необхідності планування саме початкового етапу, який характеризується потребою вирішення першочергових завдань. Запропоновано алгоритм планування слідчих (розшукових) дій після отримання початкової інформації про вчинення розбою.

Ключові слова: розбої, учинені неповнолітніми, розслідування, початковий етап, слідчі версії, планування, слідчі (розшукові) дії.

Постановка проблеми. Увесь процес розслідування являє собою систему послідовно здійснюваних слідчих (розшукових) дій та інших заходів з метою вирішення слідчих ситуацій, що постійно змінюються. Отже, як і розслідування кримінальних правопорушень загалом, діяльність щодо слідчих ситуацій планується на основі висунутих слідчим версій і з урахуванням результатів комплексного аналізу наявної в слідчого доказової інформації. Саме тоді виявляються корисними в побудові і перевірці версій алгоритми і типові програми дій слідчого. Їх використання дозволяє надати процесу розслідування більш керованого характеру, отже, і позитивного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Учення про криміналістичну версію належить до найбільш розроблених у криміналістиці. Дослідженню теоретичних основ змісту, сутності та правил побудови і перевірки версій під час розслідування злочинів присвятили свої праці багато відомих науковців, серед яких Г. Арцишевський, Л. Драпкін, В. Галаган, В. Єрмолович, І. Комаров, В. Коновалова, А. Ларін, В. Шепітько й інші. Ураховуючи наукові здобутки зазначених та інших учених, зупинимося на деяких моментах, що мають велике значення для нашого дослідження.

Мета статті – побудувати слідчі версії та план розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми.

Виклад основного матеріалу. Як підкреслював Р. Белкін, версії становлять логічну, процесуальну й тактичну основи планування розслідування [1, с. 360]. Побудова слідчої версії являє собою результат логічного осмислення обставин розслідуваного кримінального правопорушення. На думку О. Ларіна, інформація, що становить основу для висунення версій, поділяється на дві групи. До першої групи належить інформація об'єктивного характеру – це наявні фактичні обставини кримінального провадження. Другу групу становить збірне наукове узагальнення слідчої практики щодо конкретного виду злочинів [2, с. 170].

Як зазначає Ю. Чорноус, криміналістична версія має відповідати таким критеріям: бути реальною; можливою для перевірки; обґрунтованою встановленими фактами; відносно простою, із чіткою й однозначною формулою; стосуватися більш широкого кола фактів, що встановлюються в процесі розслідування кримінального правопорушення [3, с. 311].

На початковому етапі розслідування пізнавальна роль слідчої версії полягає в тому, що вона допомагає пояснити вже відомі обставини скоєння злочину і встановити нові, раніше не відомі слідчому. Чим нижчий ступінь інформаційної забезпеченості вихідної слідчої ситуації, тим більшого значення набуває використання типових версій.

Типові версії розробляються на основі узагальнення слідчої практики з розсліду-

вання злочинів та мають неабияке практичне значення. Як зазначають О. Колесниченко та Г. Матусовський, використання типових версій вносить у розслідування елемент точності, повноти, допомагає слідчому проаналізувати відомі йому аналогічні ситуації і відібрати з літературних джерел підходящі під конкретний випадок. Ознайомлення зі схемою таких версій дозволяє одночасно охопити та перспективно намітити всі можливі основні напрями розслідування [4, с. 10].

З огляду на теоретичні положення криміналістики щодо слідчих версій, система типових слідчих версій у кримінальних провадженнях має два структурні рівні: а) загальні версії як припущення щодо події кримінального правопорушення загалом або окремих елементів його складу; б) окремі версії, пов'язані із припущеннями щодо інших, окремих (детальних, допоміжних) обставин учиненого кримінального правопорушення [249, с. 134].

На момент внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР) за ознаками ст. 187 Кримінального кодексу (далі – КК) України, з урахуванням вихідної інформації про подію кримінального правопорушення, слідчий повинен висунути та перевірити такі типові загальні слідчі версії: мало місце вчинення розбою; мала місце незлочинна подія; мало місце інсценування розбою; мав місце не розбій, а інший злочин проти власності.

Надалі, з урахуванням обставин, що підлягають установленню, а також слідчої ситуації, що склалася, висувуються окремі версії, що стосуються різних обставин учиненого злочину. Опитування співробітників слідчих органів Національної поліції України показало, що під час планування розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми, ними найчастіше висувалися такі окремі версії: а) про суб'єкта(ів) злочину (40%); б) про спосіб учинення злочину (18%); в) про груповий характер скоєного (13%); г) про мотив злочину (7,5%); ґ) про місце вчинення злочину (4%).

Аналіз наукових джерел та практики розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми, дозволив нам визначити пере-

лік типових окремих версій, висуненню та перевірці яких слідчим, на нашу думку, необхідно приділити особливу увагу:

1. Версії щодо кількості злочинців та їх співучасників: а) злочин учинено одним неповнолітнім; б) злочин скоєно за безпосередньої участі декількох неповнолітніх; в) злочин учинено за участю дорослого організатора, підбурювача або пособника.

2. Версії щодо особи невстановленого злочинця: а) особа раніше притягувалася до кримінальної відповідальності за вчинення корисливо-насильницьких злочинів; б) особа без постійного місця проживання та джерела доходів; в) особа – злочинець-гастролер; г) особа, яка страждає на психічне захворювання, наркотичну або алкогольну залежність.

3. Версії щодо повторюваності злочинної діяльності: а) учинений розбій є однопіодним злочинном; б) розбій є одним з епізодів злочинної діяльності, що охоплює не лише корисливо-насильницькі злочини, а й злочини іншої спрямованості; в) розбій є повторним, перед яким злочинцем уже вчинялися подібні злочини корисливо-насильницької спрямованості.

4. Версії щодо мотиву розбою: а) злочин учинено з корисливих мотивів; б) хуліганський мотив злочину переріс у корисливий; в) злочин скоєно з мотиву помсти.

5. Версії щодо характеру взаємовідносин потерпілого і злочинців: а) потерпілий та злочинець (злочинці) були знайомі до вчинення розбою; б) потерпілий та злочинець (злочинці) не були знайомі до вчинення розбою; в) потерпілий та злочинець (злочинці) особисто не були знайомі один з одним до вчинення розбою, однак навчаються (працюють) в одному закладі (підприємстві, установі, організації) чи проживають неподалік.

6. Версії щодо місцезнаходження викраденого майна: а) майно перебуває в користуванні в злочинця; б) майно продане або обміняне на інші речі; в) майно приховане; г) майно знищене.

7. Версії щодо підготовки до вчинення розбою: а) злочин скоєно без попередньої підготовки; б) вчинення злочину готувалося заздалегідь.

8. Версії щодо достовірності отриманих доказів: а) зібрані докази є достовірними;

б) зібрані докази не відповідають дійсності внаслідок дачі потерпілим, підозрюваним або свідками завідомо неправдивих показань, фальсифікації доказів, протидії розслідуванню, інсценування злочину; в) наявні докази частково відображають об'єктивну істину.

Зазначену систему слідчих версій пропонуємо використовувати під час планування розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми, як в однопізодних, так і в багатопізодних кримінальних провадженнях. Адже, як слушно зазначає О. Баєв, для успішного, усебічного й об'єктивного розслідування злочину з методичних позицій дуже важливо, щоб усі дії слідчого здійснювалися в розрізі типових версій, що постійно інтерпретуються і наповнюються конкретним змістом з урахуванням конкретних обставин розслідуваної справи і слідчої ситуації, яка виникла [5, с. 77].

Водночас зауважимо, що, незважаючи на те, що типові версії засновані на криміналістичній характеристиці розглядуваних нами видів злочинів, вони дають лише найбільш імовірні, а не абсолютно достовірні пояснення події злочину, їхня евристична цінність обмежена. Тому з накопиченням і аналізом інформації типова версія має бути адаптована і відображати специфіку конкретного розслідуваного кримінального правопорушення.

Відповідно до версій, висунутих на початковому етапі розслідування розбійних нападів, учинених неповнолітніми, визначається (планується) комплекс слідчих (розшукових) дій і організаційно-технічних заходів. Неодмінно беруться до уваги характер і специфіка слідчих ситуацій (конфліктні, безконфліктні, очевидні, неочевидні, проблемні).

Питання планування розслідування злочинів неодноразово висвітлювалися в науковій літературі. Планування розслідування являє собою розумовий процес, що полягає у визначенні змісту і порядку роботи зі встановлення всіх обставин вчиненого злочину і викриття винних відповідно до вимог закону, з найменшими витратами часу і сил [6, с. 196]. Зазначене, безперечно, стосується також досліджуваної категорії кримінальних проваджень.

Як зазначає П. Кудлай, планування в роботі слідчого є програмно-цільовим, організуючим і дисциплінуючим початком його діяльності. Програмно-цільовим, тому що воно не просто дає перелік заходів, а й формує мету (завдання) діяльності, ієрархію, порядок реалізації завдань і організаційно-матеріальне забезпечення. Дисциплінуюче значення планування полягає в тому, що слідчий у передбачені планом терміни повинен виконати намічені ним слідчі (розшукові) дії та інші заходи [7, с. 137].

Планування розслідування розбою, учиненого неповнолітніми, може стосуватися як окремих його етапів, так і розслідування загалом. Для розслідування даного злочину великого значення набуває планування саме початкового етапу. Цей етап розслідування характеризується необхідністю вирішення типових для більшості видів злочинів завдань, як-от: орієнтування в обставинах учиненого злочину; перевірка загальних типових версій про подію злочину, висунутих на підставі даних, наявних на момент ухвалення рішення про початок кримінального провадження; невідкладний збір та закріплення доказів, що можуть бути втраченими; вжиття необхідних заходів для розшуку і затримання особи (осіб), підозрюваної у вчиненні злочину, «по гарячих слідах»; вжиття заходів для компенсації шкоди, завданої злочинцем; з'ясування обставин, що зумовили скоєння злочину.

Вивчення практики розслідування розбійних нападів дозволило Н. Клименко стверджувати, що основний зміст планування на початковому етапі розслідування зводиться до організації проведення початкових слідчих (розшукових) дій та організаційно-технічних заходів і вирішення питань, пов'язаних із початком досудового розслідування [8, с. 37].

Результати проведеного опитування слідчих НП України показують, що лише 38% із них вважають за доцільне здійснювати планування розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми, за будь-яких обставин; 52% вважають за доцільне здійснювати планування розслідування лише розбоїв, скоєних групою; 10% – залежно від ситуації розслідування. Таке

планування, на їхню думку, повинно здійснюватися у вигляді: розгорнутого письмового плану розслідування (62%); простого переліку першочергових слідчих (розшукових) дій (33%); схеми злочинних зв'язків співучасників організованої групи та їхніх функціональних ролей (16%); лише усно (7,5%); письмового плану окремої слідчої (розшукової) дії (5,5%); «схеми-шахматки» (1,5%); «особової картки» підозрюваного (1%).

Отримані результати показують, що, на жаль, майже дві третини слідчих недооцінюють важливість планування розслідування розбоїв, скоєних неповнолітніми, що, безумовно, впливає на результати такого розслідування. Водночас планування дисциплінує слідчого, забезпечує повноту й об'єктивність розслідування, сприяє ефективному використанню слідчим часу, сил і витрат [9, с. 94].

Ефективність планування розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми, повинна забезпечуватися дотриманням таких основних принципів, як: конкретність, реальність, індивідуальність, ситуаційність, динамічність.

Конкретність передбачає наявність у плані розслідування чітких завдань із перевірки слідчих версій, а також необхідних у зв'язку із цим слідчих (розшукових) дій та інших заходів. Реальність планування розслідування виражається насамперед в обґрунтованості слідчих версій. Індивідуальність планування проявляється в тому, що план розслідування необхідно складати з урахуванням усіх особливостей розслідуваного злочину. Ситуативність планування розслідування передбачає врахування конкретної слідчої ситуації, яка склалася на момент планування. Принцип динамічності означає, що складений план не є остаточним, і, залежно від тих чи інших обставин, може бути змінений і доповнений у процесі розслідування [10, с. 91–92].

Особливістю планування в кримінальних провадженнях даної категорії є його своєрідна циклічність, тобто повторення невідкладних слідчих (розшукових) дій на наступних етапах розслідування; отже, розслідування здійснюється своє-

рідними циклами, що поєднують спільне проведення на одному часовому відрізку як невідкладних, так і наступних слідчих (розшукових) дій. Це пояснюється здебільшого груповим способом учинення розбоїв неповнолітніми, які зазвичай скоїли низку інших тяжких і особливо тяжких злочинів.

Розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми, висуває до планування вимогу обов'язкового письмового оформлення планів, із чітким зазначенням конкретних слідчих (розшукових) дій та інших заходів, а також термінів їх проведення. Чим детальніше розроблений план, тим більш ефективно забезпечується оптимальна ритмічність і послідовність проведення слідчих (розшукових) дій та інших заходів. Кожна дія або захід організаційно й оперативно будуть підготовлені, у процесі їх проведення не буде потреби витрачати час на продумування порядку і формулювання питань, на пошуки матеріалів, науково-технічних і допоміжних засобів [11, с. 80].

Як сслушно зазначив В. Галаган, за грамотного і повного складання плану розслідування в кримінальному провадженні будуть цілком відображені всі заходи, а тому складати план кожного виду діяльності або їх сукупності окремо немає необхідності. Незважаючи на те, що кожен напрям може мати різну вихідну інформаційну базу, елементи або етапи, засоби досягнення мети цілком можуть збільшуватися в окремих розділах плану [12, с. 83–84]. Тому вважаємо, що планування в кримінальних провадженнях про розбої, учинені неповнолітніми, необхідно розпочинати зі складання загального плану, у межах якого мають бути визначені всі інші заходи.

Під час визначення послідовності проведення окремих слідчих (розшукових) дій слідчому необхідно керуватися не тільки організаційними, а й тактичними міркуваннями. Перевага повинна віддаватися діям і заходам, несвоєчасне проведення яких може призвести до знищення доказів та їхніх джерел. Зазвичай насамперед виконуються ті дії, які забезпечують перевірку всіх або більшості висунутих версій, оскільки без їх проведення подальша

робота в кримінальному провадженні стає безсистемною. Водночас варто дотримуватися принципу одночасного і паралельного виконання необхідних слідчих (розшукових) дій та інших заходів [9, с. 98].

У кримінальних провадженнях досліджуваної категорії рекомендуємо таку послідовність планування слідчих (розшукових) дій після отримання початкової інформації про вчинення розбою:

– планування слідчих (розшукових) дій, що дозволяють на підставі оперативно-розшукової інформації затримати підозрюваних осіб і вилучити як докази предмети злочинних дій (затримання; обшук; пред'явлення особи для впізнання);

– планування слідчих (розшукових) дій, що дозволяють вирішити питання про те, що виявлені предмети причетні до злочинних дій підозрюваних (огляд вилучених речей і документів; допити потерпілих, свідків; пред'явлення речей для впізнання; призначення відповідних судових експертиз);

– планування інших слідчих (розшукових) дій та інших заходів, які є не настільки нагальними і проводяться на наступному етапі розслідування (одночасні допити, слідчі експерименти й ін.).

Крім того, під час планування необхідно мати на увазі, що на початковому етапі розслідування доцільно, за можливості, обмежено використовувати для усунення суперечностей у показаннях підозрюваних проведення одночасних допитів двох чи більше вже допитаних осіб. Це зумовлено відсутністю в перші дні розслідування достатніх відомостей про психологічні особливості допитуваних, особливо різних вікових категорій.

Під час визначення послідовності проведення допитів у кримінальних провадженнях про розбої, скоєні групами неповнолітніх або за їх участю, необхідно ретельно проаналізувати наявну інформацію про ієрархічну структуру злочинної групи (наявність дорослих та кількість неповнолітніх співучасників, наявність міжособистісних конфліктів і суперечностей). Наприклад, доцільно спочатку допитати осіб, які перебувають у конфронтації до ймовірного організатора злочинної групи.

Також під час планування розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми в групі, необхідно значну увагу приділяти заходам, спрямованим на дослідження злочинного угруповання загалом (особливості його формування, організація взаємозв'язків учасників, тривалість злочинної діяльності, а також дії організаторів, спрямовані на створення кримінального формування). Це дозволить своєчасно виявити докази згуртованості членів злочинної групи, з'ясувати її цілі, перевірити на причетність до інших злочинів корисливо-насильницької спрямованості.

Подальша діяльність щодо планування розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми, полягає у визначенні виконавців намічених дій і заходів. На цій стадії планування слідчий ухвалює рішення про організаційно-управлінську структуру розслідування у формі взаємодії (слідча бригада, слідчо-оперативна група, тимчасове залучення інших слідчих, співробітників оперативних підрозділів до участі в розслідуванні тощо) [12, с. 68].

Висновки та пропозиції. Отже, розслідування розбійних нападів, скоєних неповнолітніми, потребує високої організації слідчої діяльності, у здійсненні якої великого значення набувають слідчі версії та здійснене на їх основі планування. Планування як один із найважливіших принципів методики розслідування забезпечує ефективне використання прийомів і засобів криміналістики, дозволяє проводити розслідування з найменшими економічними і часовими затратами для досягнення бажаних результатів.

Список використаної літератури:

1. Белкин Р. Курс криминалистики: в 3 т. Москва : Юристъ, 1997. Т. 2: Частные криминалистические теории. Москва : Юристъ, 1997. 464 с.
2. Ларин А. От следственных версий к истине. Москва : Юрид. лит., 1976. 200 с.
3. Криміналістика : підручник для студентів вищих навчальних закладів / К. Чаплинський та ін. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2014. 380 с.
4. Колесниченко А., Матусовский Г. О системе версий и методике их построения. *Криминалистика и судебная экспертиза*. Киев, 1970. Вып. 7. С. 7–13.

5. Баев О. О методических основах расследования насильственных преступлений. *Актуальные вопросы уголовного права, процесса и криминалистики*. Калининград, 1998. С. 77.
6. Филиппов А., Волынский А. Криминалистика : учебник. Москва : Спарк, 1998. 543 с.
7. Кудлай П. Криміналістична характеристика та особливості розслідування крадіжок вантажів, скоєних неповнолітніми з рухомого складу залізничного транспорту : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2010. 15 с.
8. Клименко Н. Некоторые вопросы организации расследования грабежей и разбойных нападений. *Криминалистика и судебная экспертиза*. Киев, 1985. Вып. 31. С. 37–41.
9. Бистрицький Б. Розслідування грабежів, учинених неповнолітніми : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2016. 245 с.
10. Комаринська Ю. Методика розслідування навмисних вбивств, замаскованих під нещасний випадок або самогубство на залізничному транспорті : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2010. 235 с.
11. Галаган В. Использование следователем информации на первоначальном этапе расследования : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Киев, 1992. 239 с.
12. Сорокина Л. Криминалистика : учебный курс. Москва : Москов. ин-т экономики и права, 2010. 150 с.

Яковина О. Б. Построение следственных версий и планирование расследования разбоев, совершенных несовершеннолетними

В статье определен перечень типовых версий, выдвижению и проверке которых необходимо уделить особое внимание на начальном этапе расследования разбоев, совершенных несовершеннолетними. Акцентируется внимание на необходимости планирования именно начального этапа, который характеризуется необходимостью решения первоочередных задач. Предложен алгоритм планирования следственных (разыскных) действий после получения исходной информации о совершении разбоя.

Ключевые слова: разбои, совершенные несовершеннолетними, расследование, первоначальный этап, следственные версии, планирование, следственные (разыскные) действия.

Yakovina O. Constructing investigative versions and planning investigation of robberies committed by minors

The article defines the list of typical versions, the nomination and verification of which given special attention at the initial stage of the investigation of robbery committed by minors. The emphasis is on the need for planning the initial stage, which is characterized by the need to solve the priority tasks. The algorithm of planning of investigative (search) actions after initial information about robbery was proposed.

Key words: robbery committed by minors, investigation, initial stage, investigative version, planning, investigative (wanted) actions.